

Търговия и икономическа сигурност

Горан Ангелов*

Резюме: Целта на настоящата разработка е да изследва основни аспекти на взаимовръзката търговия – икономическа сигурност. Икономическите изследвания от няколко десетилетия доказват, че високият растеж и успехът на догонващото икономическо развитие на държавите с малки и средни икономики се дължат на експортно ориентирана търговия. Изследвани са 10 показателя за икономическата сигурност на Република България, включително брутен вътрешен продукт и нетен експорт. Приложен е корелационен анализ за изследване на зависимостта между средноаритметичния брой изпълнени показатели за икономическа сигурност и износът като процент от Брутният вътрешен продукт на страните – членки на ЕС. В хода на изследването са отразени нивата на износ на стоки и услуги от Република България през 2019 г. Установява се устойчива тенденция за износ на стоки с ниска степен на преработка, както и на суровини и стоки със сравнително ниска добавена стойност. Изведени са конкретни препоръки за повишаване на нивото на икономическа сигурност.

Ключови думи: икономическа сигурност, търговия, износ.

JEL: A100, O110.

Увод

В глобализиращия се свят темата за икономическата сигурност е сред

актуалните въпроси на нашето съвремие. Общественото внимание и дискусии налагат използването на нови подходи и различни гледни точки при нейното изучаване. Един от важните аспекти на изследване е и взаимовръзката на икономическата сигурност на дадена страна с развитието на нейната търговска дейност.

Общо споразумение за тарифите и търговията от 1947 г. бележи началото на дискусии по тази тема. Подходящ пример за това е прилагането на икономически санкции по отношение на търговията като инструмент за влияние върху сигурността.

Преплитането на сигурността и търговията е видно и от случващите се промени, породени от епидемичната обстановка в страната. Недостатъчните ресурси и това, че те не са разпределени равномерно предопределят зависимостта на производството и потреблението на блага от международното разпределение на труда, т.е. от достъпа до пазари и от доставки на енергия и суровини. Днес този достъп е улеснен от свободното движение на хора, стоки и капитали в Европейския съюз. Търговията става все по-свободна. Някои страни, обаче, са в по-добра позиция от другите, тъй като имат положително търговско салдо, т.е. изнасят повече стоки, отколкото внасят. Това влияе положително, респективно отрицателно, на икономиката им, а оттам и на икономическата им сигурност.

Методология

Методологията, която се прилага в изследването, включва литературен обзор на темата за икономическата сигурност,

* Горан Ангелов е доктор, асистент в катедра „Икономика на търговията“ на УНСС.

статистически анализ на 10 показателя за икономическата сигурност на Република България, включително корелацията между средноаритметичния брой изпълнени показатели за икономическа сигурност, определени от Европейската централна банка, и износа като процент от Брутният вътрешен продукт на страните – членки на ЕС.

Значимостта на проблема за икономическата сигурност е безспорен. Липсата на икономическа сигурност прави невъзможно постигането на високо равнище на национална сигурност. Всичко това се вижда в глобалната икономическа криза и необходимостта от търсенето на пътища за икономическа стабилизация, основани на определена стратегия за развитие на стопанството в областта на структурната, индустриалната, финансовата и външно-търговската политика на страната.

Икономическите изследвания от няколко десетилетия доказват, че високият растеж и успехът на догонващото икономическо развитие на държавите с малки и средни икономики се дължат на експортно ориентирана търговия. Инотай (2013) посочва някои от тези изследвания: „Теорията за експортно ориентиран растеж се базира на изследванията на Дейвид Рикардо за абсолютните и сравнителните предимства от XIX век и на Адам Смит преди това. Теоретичната база се обогатява допълнително от модела на факторна обезпеченост на Ели Хекшер и Бертил Олин, теорията за растеж чрез иновации на Йозеф Шумпетер и подхода за международния жизнен цикъл на продукта, включително релокацията на капитала от Реймънд Върнън“.

Според Инотай (2013), експортно ориентираните стратегии за растеж водят началото си от 50-те и 60-те години на XX век. Първи са Федерална Република Германия (Западна Германия) и Япония – държави с голям вътрешен пазар и силно индустриално минало. В края на 60-те години и по-специално между 1970 г. и 1984 г., Република

Корея, Хонг Конг, Сингапур и Тайван (странни с малки икономики), наречени „малките тигри“, се отказват от импортно ориентираното развитие и протекционизъм на вътрешния пазар и избират експортна ориентация. Техният пример е последван от друга група държави в региона, но с различна степен на успех.

Интересен е въпросът доколко експортът влияе върху икономическата сигурност на страната. В направеното изследване се поддържа тезата, че износет е ключов двигател за възстановяването на икономиката след последната световна криза, а сигурността всъщност е устойчивост на кризи от различен характер. За да бъдат налице високи нива на износ, търговските фирми в Република България трябва да са конкурентоспособни.

В настоящото изследване е разгледан износет като основен индикатор на търговската дейност. Присъединяването на Република България към Европейския съюз наложи българските фирми да се справят с предизвикателствата на конкуренцията и пазарните сили в ЕС (Ковачева и Николова, 2017). Това дава възможност на страната да увеличи износа към европейския пазар.

В последващите редове е направен преглед на част от литературата по проблематиката за икономическа сигурност. Това би спомогнало за по-ясното очертаване на връзката между търговията и сигурността.

Икономическата сигурност стои в основата на националната сигурност, а за България като външна граница на Европейския съюз (ЕС) е особено важна. Без реално работеща печеливша икономика, без стабилна банкова система, без успешен малък и среден бизнес – основен източник на брутния вътрешен продукт, няма и не може да има политическа и военна сигурност. Икономическата зависимост от други държави автоматично определя политическата такава.

Изследователите разглеждат икономическата сигурност от различни позиции.

Според Иванов (2002): „Икономическата сигурност е компонент на комплексната сигурност на страната и е свързана с начина и качеството на обществения живот. Състои се от два елемента – външна и вътрешна сигурност. Външната икономическа сигурност изразява двустранната връзка между състоянието на международните отношения и стабилността на икономическото развитие на страната. Вътрешната икономическа сигурност на страната включва: място на страната в международната специализация на труда, използване на сравнителните предимства, повишаване на конкурентоспособността, устойчив платежен баланс, свободно движение на стоки, услуги, хора и капитали, поддържане на държавен резерв от стратегически суровини и материали, икономически растеж, повишаване на жизнения стандарт, повишаване на производителността, висока заетост, стабилно парично обръщение, балансиран държавен бюджет и др.“.

Според Долматов (2007), регионалните особености предопределят всички заплахи и опасности, които влияят не само на безопасността на конкретния регион, но и на страната като цяло. Тези аспекти трябва да определят и същността на регионалната политика по сигурността. По този начин същността на икономическата сигурност е в системата от нейните критерии и показатели.

Оценката на ситуацията в регионите се осъществява с помощта на две групи индикатори (Богомолов, 2010):

Първата група са т.нар. констатиращи индикатори. На тяхна база се извършва диагностика на състоянието на региона, анализира се дълбочината на процесите в структурата на стопанството и инертността на тяхната динамика.

Втората група включва т.нар. „индикатори на потенциала за растеж“. Характеризират:

- вътрешния потенциал на региона;

- предпоставките и възможностите за преодоляване на състоянието на депресия или изостаналост за сметка на вътрешните сили и средства;
- наличието на импулси и точки на растеж;
- обособката на региона да кандидатства за помощ от държавата.

Общите макроикономически показатели включват най-значимите взаимозависими и специфични параметри на пазарната икономика, които дават най-пълна характеристика на състоянието на икономиката като цяло (Богомолов, 2010):

Базовите макроикономически показатели показват състоянието на производствените отношения и хода на тяхната трансформация, т.е. обхващат всички области на икономиката, развитието на приватизацията, демоноползацията на производството, развитието на пазарните институции и съответните структури за управление на пазара.

Цонков (2014) разглежда икономическата сигурност от три позиции:

- като съвкупност от научно-технически, природно-икономически условия и капацитет за професионална подготовка (квалификация) на населението, осигуряваща ефективно производство и конкурентоспособност на продукцията;
- възможност за реални действия на обществото по поддържане и подобряване на условията за прогресивно икономическо развитие, изразено чрез достигането на потенциала на БВП, включително по отношение на оптималната му количествена и качествена структура;
- като многофакторна, сложна и комплексна категория, чиято същност може да се разкрие на базата на анализ на икономически фактори, критерии и показатели.

Според Езерска (2004), основният проблем при използване на метода наблюдение на основните макроикономически показатели е да се отделят тези, които, сравнени с

Икономически теории

праговите стойности, ще позволят да се направи комплексна оценка на състоянието на икономиката на страната и да се открият обективно опасните тенденции. Тя определя 22 такива показателя, сред които: БВП, ниво на безработица, ниво на инфлация и др.

Всички тези изследвания и гледни точки показват широкия обхват на икономическата сигурност и нейното значение за страните.

За целите на настоящото изследване се използват формулираните от Европейската централна банка 10 показателя за икономическата сигурност на Република България в таблица 1. Тези показатели са изведени и като критерии за устойчиво развитие.

Всички тези показатели могат да се приемат като ориентир за посоката, в която се движи икономиката на дадена страна. Ръстът на БВП, в размери около потенциалния, се приема като индикатор за общото здраве на икономиката и че тя се развива добре. Инфлацията е важен индикатор от гледна точка на стабилността на цените. Показателят, който се приема за анализ в статията, който е с особено значение за търговията, е нетният експорт. Доколко той има връзка със сигурността ще бъде задача на последващия анализ.

Според Маринов (2013), „сами по себе си отделните икономически показатели, как-

Таблица 1. Показатели за икономическа сигурност на Република България

№	Показател	Препоръчителна стойност
1.	Ръст на БВП	Максимално близък до потенциален БВП
2.	Инфлация	Да е приблизително 2% и да не надвишава с повече от 1,5% средната стойност на инфлацията в трите държави – членки на ЕС, с най-стабилни цени.
3.	Безработица	Равна или максимално близка до естествената (между 5% и 6%)
4.	Доходи на населението	Население, живеещо на и под прага на бедност 0%
5.	Бюджетен дефицит	По-малък от 3% от БВП
6.	Съотношение между държавния дълг и БВП по пазарни цени	По-малко от 60%
7.	Средният дългосрочен лихвен процент в страната	Да не надвишава с повече от 2 % лихвените проценти в трите държави – членки на ЕС, с най-добри показатели в областта на ценовата стабилност.
8.	Колебание в цената на националната валута	В съответствие с валутнокурсния механизъм ВКМ II (+/- 15 %)
9.	Нетен експорт	Положителен
10.	Зависимост от внос на ресурси	Ниска

Източник: Ценков, Ю., Доклад на тема: „Показатели за оценка на икономическата сигурност“, по проект № НИД НИ-1-9/2013 г. – „Съвременен инструментариум за оценяване на сигурността“

то и техните стойности, нямат значение за икономическата сигурност. Значение има тяхното отражение върху икономиката. Неспазването им в допустими граници

води до формиране на негативни и разрушителни тенденции в икономическата сигурност на България и се появяват заплахи“.

В таблица 2 са отразени данни за броя

Таблица 2. Брой изпълнени показатели за икономическа сигурност от страните – членки на ЕС за периода 2006 – 2017 година

Година Страна	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Люксембург	5	5	6	6	6	6	6	8	5	6	6	6
Швеция	6	7	5	6	6	7	5	5	6	5	7	6
Чехия	6	7	6	5	6	6	5	5	6	6	6	6
Дания	5	5	3	7	6	6	6	5	6	5	5	6
Холандия	6	6	6	6	5	5	6	5	5	4	4	5
Австрия	7	5	4	5	5	5	5	6	6	5	5	6
Словения	6	4	4	6	6	6	6	5	5	4	6	5
Финландия	6	6	6	7	7	5	4	5	4	3	4	4
Германия	5	6	5	4	5	6	6	5	4	4	5	5
Естония	5	3	4	4	6	5	6	5	6	5	5	5
Малта	4	4	5	5	4	5	5	5	5	6	5	5
Белгия	6	6	3	4	6	4	5	5	4	4	5	5
Ирландия	6	6	5	4	4	5	5	4	4	5	4	5
Литва	5	4	6	3	5	4	4	7	5	4	5	5
Словакия	4	4	5	5	5	4	5	5	5	4	6	5
България	4	5	5	3	4	4	4	3	4	5	5	5
Полша	5	4	3	4	4	4	4	4	6	4	4	4
Испания	4	5	4	4	4	3	5	4	4	4	4	4
Хърватия	4	4	4	4	4	5	3	4	4	3	4	4
Италия	4	4	3	3	4	4	4	4	4	4	5	4
Латвия	4	3	3	2	3	4	5	4	4	5	5	4
Кипър	5	4	4	5	5	3	3	3	4	3	2	4
Португалия	4	4	4	3	4	2	4	4	4	3	4	4
Румъния	3	3	3	3	4	4	3	3	5	4	5	4
Франция	4	4	3	3	4	4	4	3	3	3	3	3
Унгария	1	2	2	2	3	3	3	4	4	5	6	5
Гърция	3	4	2	4	2	2	4	2	3	4	3	4

Източник: Авторът, по данни на Световната банка

Икономически теории

на показателите, изпълнени от страните – членки на ЕС, за периода 2006 – 2017 г. За сравнение е използван средноаритметичният брой изпълнени показатели за периода.

На първите три места са Люксембург (5,92), Швеция (5,92) и Чехия (5,83), а на последните три – Франция (3,42), Унгария (3,33) и Гърция (3,08). Със средноаритметичен брой 4,25 изпълнени показатели България е в „златната среда“ – на 13-о място – между Словакия и Полша. След тях са Испания, Хърватия и Италия. Дали те са икономически по-несигурни от България?

Направено е изследване на корелацията между средноаритметичния брой изпълнени показатели за икономическа сигурност на Европейската централна банка и износа като процент от Брутният вътрешен продукт на страните членки. Избран е този метод, тъй като едно от условията е положителният нетен експорт. Ако експортът е положителен, намалява зависимостта на страната от вноса на ресурси, в икономиката се вливат „свежи пари“ и се създават предпоставки за икономически растеж. Взети са показателите за периода 2006

Таблица 3. Коефициент на корелация между износа като процент от БВП и броя на изпълнените условия за икономическа стабилност на Европейската централна банка

Страни с положителна зависимост		Страни с отрицателна зависимост	
страна	коефициент	страна	коефициент
Латвия	0,799483	Нидерландия	-0,63124
Естония	0,769701	Кипър	-0,52448
Унгария	0,768037	Дания	-0,43698
Румъния	0,644723	Ирландия	-0,34658
Италия	0,60859	Франция	-0,29367
Малта	0,537027	Швеция	-0,2304
Финландия	0,44416	Хърватска	-0,21747
Литва	0,382627	Словения	-0,19142
Полша	0,299629	Люксембург	-0,09463
България	0,289905	Испания	-0,09432
Германия	0,199653	Белгия	-0,01069
Португалия	0,196149		
Австрия	0,183582		
Гърция	0,132571		
Словакия	0,120811		
Чехия	0,016272		

Източник: Систематизацията е по изчисления на автора

– 2017 г. (по време на и след последната световна икономическа криза, и преди световната пандемия, която силно повлия на икономическото развитие на всички страни) (таблица 3).

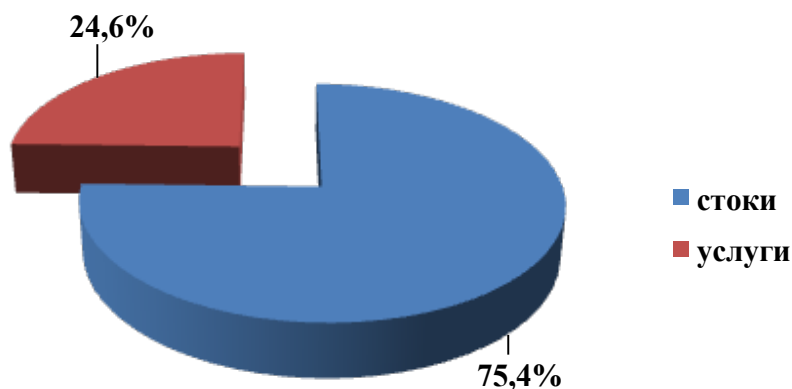
Резултатите са противоречиви, но все пак броят на страните с положителна зависимост е по-голям от броя на страните с отрицателна.

- При три страни – Латвия, Естония и Унгария – се наблюдава силна положителна зависимост.
- При Румъния, Италия и Малта тази зависимост е значителна.
- Значителна, но отрицателна е зависимостта при Нидерландия и Кипър.
- Умерена положителна зависимост се наблюдава при Финландия и Литва.
- Умерена отрицателна – при Дания и Ир-

- При Чехия и Белгия липсва зависимост между изследваните показатели.

Коефициентът на корелация между средноаритметичната стойност на процента на износа от БВП за всички страни и средноаритметичната стойност на броя изпълнени показатели за икономическа стабилност е 0,533851, т.е. открива се значителна положителна зависимост между тези показатели. Това означава, че износа на стоки оказва силно влияние върху икономическата сигурност на страната. Анализът показва важността на активната външна търговия на страните в един различен аспект. Този аспект засяга въпросите за икономическата сигурност и просперитет на страните, а оттам и националната им сигурност.

На фигура 1 са отразени нивата на износ на стоки и услуги от България за 2019 г.

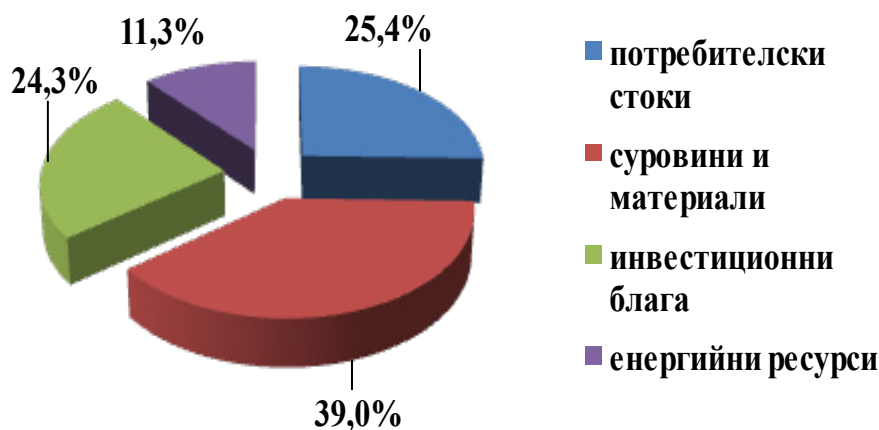

Фигура 1. Съотношение между износа на стоки и услуги от България през 2019 година (по данни на НСИ)

- ландия.
- За 7 страни: Полша, България, Германия, Португалия, Австрия, Гърция и Словакия зависимостта е слаба, положителна.
- Франция, Швеция, Хърватска, Словения, Люксембург и Испания – слаба, отрицателна.

Физическите обеми на износа на стоки нарастват с 1,9% спрямо 2018 г. Фигура 2 отразява обема на износа на различни стоки като процент от общия износ на стоки за 2019 г.

Забелязва се тенденция за износ на стоки с ниска степен на преработка, както и

Фигура 2. Дял на конкретните ресурси от общия износ на стоки от България за 2019 година (по данни на НСИ)

на суровини и стоки със сравнително ниска добавена стойност. В сравнение с 2018 г. намаляват изнасяните стоки към почти всички основни търговски партньори на Република България, с изключение на Германия, а се увеличава износът към трети страни. Тенденцията е износът да е концентриран към ограничен кръг страни.

За да успее експортно ориентираната стратегия за икономическо развитие, трябва да са налице големи отворени пазари. Държавата трябва да подкрепя фирмите, които искат да изнасят стоки и услуги не само в ЕС, но и извън него. Тук е ролята и на фирмите. Те играят централна роля в процеса на създаване на конкурентно предимство, поведението им трябва да стане интегрална част от теорията за национално предимство (Портър, 2011).

Факт е, че въпросите за търговията и сигурността открояват важни направления, по които трябва да се работи. Трябва да се засили сътрудничеството с трансна-

ционалните компании в страните от Централна и Източна Европа, които изнасят своята продукция и извън границите на Европа. Тук възниква въпросът какво би било добре да се изнася от Република България?

Необходима е протекционистична политика за местното производство, като за целта се осигурят средства за подкрепа на фирмите, разработващи и внедряващи нови технологии. Необходимо е да се създадат програми за подкрепа на образованието и квалификацията на работниците и служителите, които ще работят с тези нови технологии. Това ще повиши качеството, а оттам и конкурентоспособността на продукцията, предназначена за външните пазари.

Много е важно да се обърне внимание на структурата на износа. Акцентът трябва да бъде върху износа на стоки с висока добавена стойност. Голям е процентът на износа на суровини и материали. Тези суровини и материали трябва да се вложат в

местното производство и да се изнасят готови продукти.

Добре би било да се въведе стандарт на работа, гарантиращ високо качество на произведените продукти и непрекъснатост на работния процес. Фирмите, занимаващи се с производство и услуги, трябва да станат по-ефективни, за да могат да се конкурират на световния пазар. Подходящо място, откъдето всяка компания трябва да започне пътя си към превръщането ѝ в ефективна, е създаване на непрекъснат поток навсякъде, където е приложимо, в нейното основно производство или в процесите от сферата на услугите (Лайкър, 2004). Тази подкрепа е особено важна, защото ще създаде по-благоприятна среда за развитието на малките и средни предприятия, които са гръбнакът на икономиката на всяка страна. Тази протекционистична политика е още по-важна за селскостопанските производители и търговията със селскостопански стоки. За тази цел могат да се използват и финансовите инструменти на ЕС.

Заклучение

На база на проведеното изследване се постигна целта – установени са основните аспекти на взаимовръзката търговия – икономическа сигурност. Повишаването на икономическата сигурност може да бъде постигнато с фокусирани върху търговията набор от политики за: повишаване на местното производство, като за целта се осигурят средства за подкрепа на фирмите, разработващи и внедряващи нови технологии; засилване сътрудничеството с транснационалните компании в страните от Централна и Източна Европа, които изнасят своята продукция и извън границите на Европа; повишаване на износа на стоки с висока добавена стойност. За прилагането на тези политики на дневен ред възниква въпросът за кадровото обезпечение в търговията и това доколко то позволява пос-

тигането им. Този въпрос би могъл да бъде обект на бъдещи изследвания.

Цитирани източници:

Богомолов, В., 2010. Экономическая безопасность, ЮНИТИ, М.

(Bogomolov, V., 2010. Ekonomicheskaya bezopasnost, YUNITI, M.)

Долматов, И., 2007. Формирование региональной системы обеспечения экономической безопасности, РГБ, М.

(Dolmatov, I., 2007. Formirovanie regionalnoy sistemy obespecheniya ekonomicheskoy bezopasnosti, RGB, M.)

Езерская, С., Сущность и методы оценки экономической безопасности.

(Ezerskaya, S., Sushtnost i metody otsenki ekonomicheskoy bezopasnosti)

Иванов, Т., 2002. Икономика на отбраната. София, УИ „Стопанство“.

(Ivanov, T., 2002. Ikonomika na otbranata. Sofia, UI „Stopanstvo“)

Инотай, А., 2013. Устойчив растеж, базиран на експортно-ориентирана икономическа стратегия. България в сравнение с държавите от Централна и Югоизточна Европа. София, Фондация „Фридрих Еберт“.

(Inotay, A., 2013. Ustoychiv rastezh, baziran na eksportno-orientirana ikonomicheskaya strategiya. Bulgaria v sravnenie s darzhavite ot Tsentralna i Yugoiztochna Evropa. Sofia, Fondatsia „Fridrih Ebert“)

Ковачева, Й., И. Николова, 2017. Икономика на търговията. София, Издателски комплекс – УНСС.

(Kovacheva, J., I. Nikolova, 2017. Ikonomika na targoviyata. Sofia, Izdatelski kompleks – UNSS)

Котилко, В., 2001. Региональная экономическая политика, Изд. РДЛ, М.

(Kotilko, V., 2001. Regionalnaya ekonomicheskaya politika, Izd. RDL, M.)

Маринов, А., 2013. Макроикономическата

стабилност на България – гаранция за икономическа сигурност. ИУ Варна, *Известия*. (Marinov, A., 2013. Makroikonomicheskata stabilnost na Bulgaria – garantsia za ikonomicheska sigurnost. IU – Varna, *Izvestia*)

Национален статистически институт, наличен на: <https://nsi.bg/bg>, посетен 10.11.2021 г. (Natsionalen statisticheski institut, nalichen na: <https://nsi.bg/bg>, poseten 10.11.2021 g.)

Световна банка, наличен на: <https://data.worldbank.org/>, посетен 8.11.2021 г. (Svetovna banka, nalichen na: <https://data.worldbank.org/>, poseten 8.11.2021 g.)

Устав на Организацията на Обединените нации, София, 1985. Глава VII. (Ustav na Organizatsiyata na Obedinenite natsii, Sofia, 1985. Glava VII)

Ценков, Ю., Доклад на тема: „Показатели за оценка на икономическата сигурност”,

по проект № НИД НИ-1-9/2013 г. – „Съвременен инструментариум за оценяване на сигурността“.

(Tsenkov, Yu., Doklad na tema: „Pokazатели za otsenka na ikonomicheskata sigurnost“, po projekt № NID NI-1-9/2013 g. – „Savremenен instrumentarium za otsenyavane na sigurnostta“)

Цонков, Н., 2014. Икономическа сигурност и икономическа политика. София, „Сиела“.

(Tsonkov, N., 2014. Ikonomicheska sigurnost i ikonomicheska politika. Sofia, „Siela“)

Noah, K., Charles, Wolf, D., 1994. „The Economic Dimension of National Security“, US National Defense Institute.

Porter, M.E., 2011. Competitive Advantage of Nations. Free Press, p. 33.

Liker, Jeffrey K., 2004. The Toyota Way: 14 Management Principles from the World's Greatest Manufacturer. New York: McGraw-Hill, p. 94.